

A GAZDASÁGI FELLENDÜLÉS AKADÁLYAI

A CÍM MEGVÁLASZTÁSÁNÁL kifejezést akartam adni annak a véleményemnek, hogy a gazdasági fellendülésnek előfeltételei megvannak, azonban egyes tényezők, egyes okok az előfeltételek érvényesülésének útjában állnak. Ezekkel az okokkal kívánok foglalkozni abból a szempontból is, hogy a magyar válság mennyiben függvénye a világválságnak, vagyis hatalmunkban állhat-e, hogy a mi szűk határaink között legalább részben elhárítsuk az annyira óhajtott fellendülésnek akadályait, avagy fatalizmussal és türelemmel kell-e várunk a világdepresszió enyhülésére, mint ahogy a jégesővel, földrengéssel nem tudunk megbirkózni, hiába ismerjük az okokat, melyek azokat előidéztek.

Véleményem szerint ezeket az akadályokat két főcsoportra lehet osztani, melyek egyike a számottevő országokban rövidlejárátú követelésekben felhalmozott vásárlóerő irracionális viselkedése, másik pedig azok a céljukat tévesztő módszerek, melyekkel az államok a világválsággal és annak egyes szimptomáival szemben védekeznek.

A technika fejlődése évről-évre több emberi szükséglet kielégítését teszi fizikailag lehetővé és a priori gondolkozva azt lehetne várni, hogy a gazdasági élet és az emberi szükségletek kielégítése egyenletesen javuló, fejlődő irányt vesz. Ehelyett azt látjuk, hogy maga a haladás ugyan kétségtelen, de nem egyenletesen, hanem ellenkezőleg igen nagy lökésekkel megy végbe. Vannak periódusok, amelyekben az emberiséget optimizmus tölti el, új tervek, nagyszabású alkotások keletkeznek, van munkaalkalom, van fogyasztási készség és van nyereséggel járó termelés. A fejlődés tetőpontján ez a folyamat megáll, az ellenkezőre fordul és elkövetkezik a depresszió az a szomorú kora, melyet túlságosan jól ismerünk tapasztalatból, hogy részletesebben kellene jellemezni. Talán legjellemzőbb és egyúttal legparadoxabb tünete a világválságnak az, hogy az emberiség lényegesen kevesebbet fogyaszt, mint amennyit termelni képes, sőt annál is, amennyit valóban termel. Ennek a következménye az, hogy a nagy készletek nyomják az árakat, a csökkenő árak veszteségessé teszik a termelést és még tovább lohasztják az amúgy is lanyha vállalkozókedvet.

Nem könnyű a válasz arra a kérdésre, hogy miért marad el a fogyasztás a termelés és még inkább a termelési lehetőségek mögött, holott 4—5 évvel ezelőtt ez az aránytalanság nem állott fenn. Nézetem szerint a magyarázatot a következő gondolatmenet adja meg. Az ember két gazdasági célt tűzhet ki maga elé: megszerezni a jelenleg szükséges javakat és biztosítani önmaga és esetleg az utódok részére a megszokott

életszínvonalat arra az esetre is, ha termelő munkát végezni nem tudnánk. Ez az utóbbi tevékenység a takarékoság, mely primitív viszonyok között csak készlethalmozás útján lehetséges, míg fejlett társadalomban, mely a hiteléletet ismeri, takarékoskodni abban a formában is lehet, hogy lemondunk a jelenben való fogyasztásról, ezt a jogot átengedjük másoknak és lemondásunk fejében jogot szerzünk arra, hogy később, tetszésünk szerinti időben fogyaszthassunk anélkül, hogy ugyanakkor termelnénk. Ez tehát annyit jelent, hogy a vásárlóerőt az egyén követelések, hitelek alakjában elraktározhatja a jövőre, de ehhez az szükséges, hogy legyen más egyén, aki éppen a fordított műveletre hajlandó, vagyis el akarja fogyasztani a jelenben olyan munka gyümölcsét, melyet nem ő végzett el, melyért a jelenben nem adott ellenértéket, hanem arra kötelezi magát, hogy ezt az ellenértéket, munkateljesítményt a jövőben fogja szolgáltatni.

A modern gazdasági élet takarékoság és az ezen alapuló hitelélet nélkül nem képzelhető el, bizonyos azonban, hogy éppen a megtakarított, a múltból eredő vásárlóerőben olyan tényező lépett fel a modern gazdasági életben, mely az egyensúly megzavarására nagyon alkalmas.

A társadalom élete az egyének mindennapi elhatározásaiból és cselekedeteiből áll. Az egyének elszórt cselekedeteit három tényező illeszti be a társadalom életébe: az egyik a véletlen eseményekben is megnyilvánuló nagy számok törvénye, amely a születések, halálesetek, öngyilkosságok globális számán éppúgy uralkodik, mint a gazdasági tevékenység egyes részein. Vannak azonban a gazdasági életnek automatikus szabályozói is, amelyek a pusztán véletlennél erősebb mértékben terelik a társadalom gazdasági életét az egyensúly felé. Ezek közé tartozik elsősorban az áralakulás és a kamatláb változása. Mindkettő befolyást gyakorol az egyesek elhatározására anélkül, hogy egyenes kényszert alkalmazna az egyénekkel szemben. Végül a hatóságnak, elsősorban az államnak az egyenes beavatkozása is olyan tényező lehet, mely az egyesek tevékenységét irányítja. A társadalom szerkezetétől függ, hogy e három tényező közül melyik milyen mértékben játszik szerepet.

Ez a három tényező érvényesül a takarékoság és a megtakarított pénztőkék felhasználása terén is.

Ami mindenekelőtt a hatósági beavatkozást illeti, ez nyilvánulhat abban, hogy a hatóság adók vagy kölcsönök alakjában ráteszi a kezét az állampolgárokat megillető vásárlóerőre és maga gondoskodik annak a jövőre való eltevéséről, de nyilvánulhat abban is, hogy adó-, vám- és kamatpolitikával befolyást gyakorol a takarékoságot egyébként automatikusan szabályozó gazdasági erőkre.

A nagy számok törvénye úgy érvényesül, hogy a valószínűség szerint minden évben ugyanannyi egyén kezdi meg a tőkegyűjtést öregségére, gyermekei ellátására, mint amennyi hozzányúl munkaképtelenségében vagy költséges kedvében a saját maga vagy elődei által félretett vásárlóerőhöz, tehát az adósok és hitelezők személye változik ugyan, de a hitelek és adósságok főösszege lassú emelkedési irányzat határain belül alig módosul, sőt azoknak hosszú- és rövidlejáratú kihelyezések közötti megoszlása is eléggé állandó. A kilengé-

seket a gazdasági tényezők, főként a kamatláb úgyszólván automatikusan szabályozzák, mert mihelyt a takarékosági hajlam nagyobb, mint a vállalkozási kedv, csökken a kamatláb, tehát nő a valószínűsége annak, hogy új vállalkozók akadnak, mert nő a haszon lehetősége.

Végeredményben azonban mindezek lélektani tényezők és jól tudjuk, hogy a tömegek lélektanának külön törvényei vannak. Egy színház vidám nézőközönsége egy pillanat alatt átalakulhat valódi vagy képzelt tűzveszélytől menekülő, egymást tipró nyájjá, hogy esetleg egy imponáló, hatalmas szóra ismét észre térjen és ne rohanjon vesztébe.

1928—1929-ben a világ színpadán a „Prosperity“ volt műsoron. Azok az egyesek, akik a vásárlóerővel rendelkeztek, vagy maguk fogyasztották bőségesen a termelt javakat, vagy befektetéseket csináltak, ezzel munkát adtak sokaknak és így mozdították elő a fogyasztást, vagy bankra bízta a vásárlóerőt, mely a bankok közvetítésével a világnak arra a tájára ment, ahol leginkább tudták befektetésre és fogyasztásra használni. Mindez egy csapásra megváltozott 1929 őszén, midőn a túlhajtott tőzsdéi spekuláció összeomlásakor a realizálási vágy lépett előtérbe, tömegesen és egyre nagyobb mértékben arra kezdtek törekedni a tőkésék, hogy mindent értékesítve rövidlejáratú bankkövetelésekbe fektessék így felszabadult vásárlóerejüket. A helyzet teljesen hasonló a színházi pánikhoz. Mint a színházi kijáratok arra vannak méretezve, hogy a közönség sorjában hagyja el a nézőteret, a modern hitel- és bankrendszer is azon a már említett valószínűségi számításon alapszik, hogy egyszerre csak egy része a betevőknek fog effektív fizetést követelni. Erre a valószínűségi számításra építve merhetnek a bankok vállalkozóknak, termelőknek kölcsönadni rövidlejáratú pénzeket is és ezen épül fel a magánbankok és jegybankok fedezeti rendszere.

A páni félelem által inficiált betétek azonban nem alkalmasak arra, hogy racionális viselkedésük valószínűségére normális bankpolitikát lehessen alapítani, mely egyedül a kamatlábbal szabályozza a tőkemozgalmakat. Mihelyt a pánik kiütött és az értékesítésekből felszabadult vásárlóerő a mindenkor rendelkezésre álló bankköveteléseket kezdte favorizálni, a francia, amerikai és svájci bankok hiába szállították lejjebb és lejjebb a kamatlábakat, a pénz éppen odagyűlt, ahol legkevesebbet jövedelmezett. Az ilyen pénzeket a bankok kihelyezni sem igen merték, ez valóssággal sterilizált vásárló erővé vált, mely bajt okoz ott, ahonét elvonják és nem hoz áldást oda, ahová megy. Ezt a sterilizált vásárlóerőt Keynes 1932-ben Angliában 1 milliárd £-re, az USA-ban 4 milliárd f-re becsüli. Hiába van meg a fogyasztási készség a nélkülöző tömegekben, hiába van meg a gyár, a gép, a munkás-kéz, mindezek működéséhez még a vásárlóerő mindenkori birtokosainak az a készsége, akarata szükséges, hogy vagy egyéni fogyasztásukat emeljék, vagy pedig vásárlóerejüket hitelessé tegyék a termelni és fogyasztani akaróknak. A megtakarított vásárlóerőnek ezzel ellenkező viselkedését neveztem irracionálisnak. Ez persze úgy értendő, hogy az egyén a saját önző szempontjából nagyon is racionálisan vél eljárni, midőn a válság kitörésétől vagy fokozódásától való félelmében kivonja vásárlóerejét a gazdaságból és steril módon igyekszik átmenteni a válságot követő időre. Éppígy racionális annak a színházlátogatónak a visel-

kedése, aki a tűzlármára elsőnek ugrik a kijáratához, de a tömeges menekülés, mely eltorlaszolja a kijáratot, irracionális és éppígy irracionális a toké tömeges sterilizálása is.

A világgazdaság fellendülésének ez a sterilizált vásárlóerő a legfőbb akadálya, ez a legalább 50 milliárd pengő összegű rövidlejáratú hitel, amely ideges, szeszélyes, amely a legkisebb okra menekül egyik országból a másikba és amelyet éppen ezért termelésre felhasználni sehol sem mernek.

Ennek a jelenleg meddő vásárlóerőnek a gazdasági élet szolgálataiba való állítása voltaképpen a mostani időnek legnagyobb problémája.

A megoldásra természetesen többféle út képzelhető. Ezek három csoportra oszthatók. Az egyik az, hogy a gazdasági feladatát nem teljesítő liquid tőke jogait egyszerűen megnyirbálják. Ezt tette Anglia, midőn 1931 szeptemberben letért az aranyalapról és ezzel aranyban kifejezve 30% erejéig egyszerűen törölte a fonthitelezők jogait. Egyoldalúig járt el Franciaország és más államok Amerikával szemben, midőn bizonyos adósságaik fizetését megtagadták. Egyoldalúig jár el minden állam, mely transzfermoratóriummal, hitelrögzítéssel hosszúlejáratúvá teszi és ezzel értékében csökkenti az esedékes külföldi követeléseket. Megnyirbálást ajánl Somary svájci bankár is, aki megállapítván, hogy a hitelező államok a termelők érdekeire való tekintettel nem lesznek hajlandók az árukkal való fizetést megengedni, mint egyedül lehetséges megoldást azt javasolja, hogy a nemzetközi tartozásoknak ebből az okból behajthatatlan részét le kell írni, a hitelező országokban pedig az állam adjon mérsékelt kártalanítást a leírások folytán károsult hitelezőknek.

A hitelezők jogainak e nyüt megnyirbálása helyett több oldalról felmerült a gondolat, hogy egy általános mérsékelt infláció oldhatná meg a problémát.

Így Caillaux az ezüstnek értékpénzzé való tételét javasolja, ami tehát a vásárlóerő szaporítását jelentené. Legutóbb Keynes azt indítványozza, hogy egy nemzetközi intézet bocsásson ki például 5 milliárd \$ bankjegyet, melyet minden állam köteles volna arany gyanánt elfogadni és ezeket a jegybankok által fedezetül elfogadtatni. Szerinte abban az esetben, ha minden résztvevő állam megszüntetné egyúttal a devizakorlátozásokat és a nemzetközi kereskedelemnek a normális vámvédelmet meghaladó akadályait és megkezdene az áruk vásárlását, helyreállhatna a gazdasági egyensúly, míg e nélkül lépésről-lépésre le fogunk süllyedni még nagyobb káoszba.

Keynes élesen látó tudós és már sok jóslata bevált, ez esetben azonban nem hiszem, hogy az általa ajánlott, mindenesetre nagyon érdekes megoldási mód megfelelő orvosság volna.

Minden attól függ, hogy a tömegek miképpen reagálnának egy ily rendszabályra. Ha az infláció folytán forgalomba kerülő pénztöbbletet a közönség teaurálja, semmi változás sem áll be. Ez a helyzet áll fenn most is Franciaországban, ahol a virtuális infláció mellett valósággal defláció van. Az is lehetséges volna, hogy az új, valószínűleg olcsóbb pénzzel egyszerűen visszafizetnék a régi tartozásokat, tehát nem is sikerülne a vállalkezési és vásárlási kedvnek a mesterséges

fokozása. Ha a hitelező államok arra használnák fel az inflációs pénzeiket, hogy termelésüket fokozzák és adósaiknak még erősebb versenyt támazzanak, a hatás csak káros volna a világgazdaságra. Csak abban a nem nagyon valószínű esetben, ha az új pénz a hitelező országokban a fogyasztást emelné nagyobb arányban, mint a termelést, szóval növelné az életstandardot, ha olyan munkákat finanszíroznának belőle, amelyek sok munkásnak adnak kenyeret, például modernizálnák a francia házakat, kórházakat, akkor igenis fellendülne a világgazdaság, mert a hitelező országokban emelkednék az árkereslet, nőnének az árak és rentábilissá válnék a termelés nemcsak náluk, hanem a velük üzletileg érintkező többi országban is.

Az inflációs tervek lényege az, hogy névlegesen meghagyják a meglévő liquid tőke jogait, de mesterséges új vásárlóerőt teremtenek, mely egybeolvad a régivel és emelve az árakat, ténylegesen megsemmisíti a régi vásárlóerő egy részét. Tekintettel arra, hogy éppen magának Keynesnek fentebb idézett megállapítása szerint a meglévő liquid tőkék mai mennyisége teljesen elegendő, különösnek látszik, hogy ő maga keresi az orvosszert ennek a vásárlóerőnek a szaporításában. Nem is tartom valószínűnek, hogy terve megvalósításra kerüljön.

A harmadik út a céltudatos, egyetértő visszatérés a gazdasági erők egyensúlyán alapuló, lényegileg önmagát szabályozó gazdasági rendhez. Ezen az úton járnak a világgazdasági konferencia előkészítői, ők nem ajánlanak panacéat, hanem a javaslatok egész sorával jönnek, melyek lényege a következő:

1. Az államok térjenek vissza az aranyalapra, de a bankjegyfedezetre vonatkozó szabályok legyenek a mainál rugalmasabbak;
2. emelni kell az áruk eladási árát és csökkenteni kell az önköltségi árakat;
3. a hitelező államok tegyék lehetővé a régi adósságok visszafizetését árukkal és szolgáltatásokkal, az adósságok terhet pedig közös egyetértéssel, minden egyes esetet külön véve, csökkenteni kell;
4. fel kell szabadítani a nemzetközi kereskedelmet, ne legyen más hátráltatója, mint a normális vámvédelem és meg kell szüntetni a pénzforgalmi korlátozásokat.
5. Egyes fontos árucikkek termelését és a nemzetközi fuvarozást nemzetközi egyezményekkel kellene szabályozni.

E javaslatok kétségtelenül helytállóak, nagyon kétséges azonban, hogy a hitelező államok hajlandók lesznek-e saját termelőik érdekét kis részben is alárendelni saját tőkések érdekének, mert a termelők az eddigi tapasztalatok szerint Amerikában, Franciaországban, Angliában egyaránt az elzárkózás fenntartása mellett vannak. Érthető is, hogy az államok a termelőket jobban védik, mint a tőkéseket, ha az érdekek összeütköznek, hiszen a termelő kiléte és honossága kétségtelen, míg az a liquid tőke, melyről beszélünk, anonim és csak ideiglenesen tartózkodik egy-egy országban.

Véleményem szerint a problémát nem valamely szellemes ötlet fogja megoldani és nem is egyféle módon fog az megoldódni, hanem többféle módszer kombinációjával. A hitelező államokban előbb-utóbb meg fognak indulni a belső kötvénykibocsátások és az ezekkel finanszírozott beruházások, mert a munkanélküliség problémája nem fog más

megoldást engedni és mert a tőke meg fogja únni, hogy rövidlejáratú alakjában semmit se keressen. Ezzel a hitelező államok belső fogyasztása és importáló készsége természetesen arányosan növekedni fog, de az is lehetséges, hogy a délafrikai aranyláz vagy más ilyen esemény részvényekbe vagy külföldi kötvényekbe fogja elvezetni a felhalmozott steril pénzeket. A hitelező államokon belül tehát semmi másra sincs szükség, mint arra, hogy a rövidlejáratú hitelek alacsony és a hosszúlejáratú hitelek jóval magasabb kamatozása közötti különbség mint automatikusan ható gazdasági erő érvényesítse befolyását.

Az adós államok mai helyzete az 1931. évével szemben annyiban javult, hogy a reparáció lényegileg megszűnt, ezzel a rövidlejáratú követelések leapadtak és hogy ma már nézeteltérés nélkül elismert igazság, hogy nemzetközi adósságok visszafizetéséhez az adós és a hitelező együttműködése szükséges. 1931-ben a Népszövetség p. ü. bizottsága még azt ajánlotta Magyarországnak, hogy magas kamatlábbal és hitelrestrikciókkal dolgozzunk, tehát deflációs politikát folytassunk. Ez megfelel a klasszikus arany valuta elveinek, mert annyit jelent, hogy az az állam, amelynek fizetési mérlege romlik, aranyat ad le, ennek arányában csökkenti bankjegyforgalmát és ezzel árszínvonalát. Mindennek az ellenkezője áll be abban az államban, amelybe az arany áramlik, tehát ott a jegyforgalomnak és az áraknak emelkedniök kell. Az árcsökkenés az egyik oldalon, az áremelkedés a másikon megindítja az áruforgalmat a kedvező fizetési mérleggel bíró országra felé.

Az aranyvalutát abban az esetben, ha a nemzetközi áruforgalom elé nem emelnek mesterséges akadályokat, a jól járó órához lehet hasonlítani, amely saját törvényei szerint jár és ezért alkalmas arra, hogy cselekedeteinket szerinte irányítsuk. Amennyire helyes az, ha valaki pontos órához alkalmazkodik, annyira helytelen, ha a pontatlan órát választja irányítóul, már pedig az aranyvaluta akkor, ha a nemzetközi áruforgalom mesterséges gátlások folytán nem követheti az aranyáramlás által előírt utat az adós államtól a hitelező állam felé, olyan, mint a rosszul járó óra és aki egy ilyen órához alkalmazza cselekedeteit, az nem jár el logikusan.

Könnyű belátni, hogy az adós egyoldalúig teljesen hiába tesz deflációs intézkedéseket, ha a hitelező szintén deflációs politikát folytat, már pedig a neomerkantilizmus mai korában ez az általános irányzat.

Az adós államok kénytelenek hitelezőik jogait csorbítani, amíg a hitelezők maguk teszik lehetetlenné a kötelezettségek teljesítését, de viszont el kell fogadnunk a hitelezők részéről megnyilvánuló minden ajánlkozást, mely többletexporttal és bémunkával való adósságtörlesztést jelent. Minden jel arra mutat, hogy a válság negyedik évében ezt az elvi alapot a hitelezők is elfogadják.

De amíg a hitelezők ezt meg nem teszik, amíg Amerika és Anglia vámokat emel és termelési prémiumokkal valóságos dumpinget csinál, amíg Franciaország a vámtarifa 7000 altétele közül 1600-ra behozatali kontingenseket állapít meg, addig az adós teljes joggal szünteti be az adósságtörlesztés lehetővé tétele kedvéért folytatott deflációs politikát és törekszik arra, hogy belső árszínvonala állandó legyen és hogy ezzel a termelés rentábilissá váljék, mert ez a fellendülés alapfeltétele.

A BEVEZETÉSBEN mondták szerint a gazdasági fellendülésnek második főakadályát azokban a célszerűtlen intézkedésekben látom, amelyeket az államok a rövidlejáratú követelésekkel bíró hitelezők irracionális viselkedésével szemben tettek, sőt tesznek még ma is.

Az államok és a jegybankok ugyanis látták, hogy a gazdasági szabadság milyen túlzásokhoz, milyen válsághoz vezet, tehát megkísérelték a szabadság megnyirbálását, azonban szem elől tévesztették, hogy a világgazdaság ma már olyan élő organizmus, mely saját törvényei szerint működik, melynek életfunkciói vannak és ezeket a funkciókat nem lehet egyszerűen helyettesíteni hatósági intézkedésekkel, először is azért, mert az élet ezernyi problémájával a legtökéletesebb hivatal sem tud megbirkózni, de azért sem, mert az államok hatáskörét meghaladó, nemzetközi problémáról van szó, az államok fölötti internacionális szervezkedés pedig még távol áll attól, hogy a gazdasági tevékenység központi irányítására képes legyen.

Célszerűtlen intézkedések főképpen három irányban történtek:

Elhanyagolták, sőt túladóztatással egyenesen gátolták a rentábilis termelést és szubvencionálták az életképtelen vállalkozásokat, főképpen ezek miatt felduzzasztották az állami költségvetéseket, az állami beavatkozással járó káros tüneteket pedig forgalmi korlátozásokkal iparkodtak ellensúlyozni. Lássuk ezek közt a rentabilitás elvének mellőzéséből eredő hibákat. Aki résztvesz a gazdasági életben, az tudja, hogy milyen nehéz a mai nagy versenyben rentábilisan vezetni akár ipari, akár mezőgazdasági, akár kereskedői vagy banküzemet és tudja azt is, hogy ehhez szaktudás, találékonyság, szorgalom, szervező tehetőség és mindezekon felül az a tudat szükséges, hogy az üzem ura az ő saját szerencséjének a kovácsa, hogy a siker megélhetést, vagyont jelent, a sikertelenség pedig nélkülözést. Amilyen arányban kikapcsoljuk ezt a sarkaló tényezőt a gazdálkodásból, ugyanúgy fog csökkenni a rentabilitás, az emberiség rendelkezésére álló javak mennyisége és ezzel a jólét. A rentabilitást elhanyagoló termelés pedig kétféle lehet: az egyik a bürokratikus, a másik a szubvencionált termelés. Mindkettőnek ma van a legnagyobb konjunktúrája és ez egyik magyarázata annak a dekonjunktúrának, mely alatt sínylődünk.

Távol áll tőlem, hogy a priori elítélnék minden közüzemet és minden szubvenciót, hiszen a társas együttélésnek nem a lehető legnagyobb mennyiségű anyagi szükségleti cikk előállítására az egyedüli célja. Nekünk nem közömbös az, hogy a szövetet, amelyet hordunk, magyar munkás vagy külföldi állította elő, mi szívesen látjuk a hazai árut, mi nem importálunk kulikat, akik olcsóbban élelmezhetők, mint a mi munkásaink, mert inkább fizetünk többet saját véreinknek. Ezenfelül tudjuk, hogy minden országnak szükségképpen kell törekednie bizonyos sokoldalú termelésre, még a pillanatnyi rentabilitás feláldozásának az árán is, mert az egyoldalúság a legsúlyosabb válságba döntheti, de a rentabilitási elv elhanyagolásával járó áldozatokat korlátozni kell. Az is könnyen lehetséges, hogy idővel a gépek fokozatos tökéletesítése révén az emberiség rendelkezésére előállítható anyagi javak mennyisége annyira szaporodik, hogy a termelőerők fokozottabb és rentábilisabb kihasználása másodrendű szemponttá válik. Egyelőre

mindez a jövő zenéje, ma még az az ország boldogul, amely rentábilisabban tud termelni és az emberiség akkor éli virágzó korszakait, amidőn a termelés a termelőnek hasznot hajt.

A szubvencionálás már a prosperitás korszakában is előfordult, de akkor öltött igazán nagy mérvet, amidőn a válság megkezdődött. Akkor úgyszólván minden állam elkezdte a válság tüneti kezelését, a közösség rovására támogatta azokat a termelőket, akik legjobban érezték a válságot, vagy akik ezt legjobban el tudták hitetni és mivel ez a támogatás természetesen nehezítette a többiek helyzetét, egyre inkább nőtt az a kör, mely a szubvenciót várta. Ez először is óriási módon megduzzasztotta a költségvetéseket, viszont csökkentette a vám- és egyéb bevételeket, a látható budget mellett az elmaradó bevételekből és burkolt kiadásokból mindenütt nagy láthatatlan budget keletkezett, másrészt pedig teljesen megváltoztatta a termelési viszonyokat, mert ma igen sok árut nem ott állítanak elő, ahol a természet adta előfeltételek megvannak, hanem ott, ahol a legnagyobb a közvetett vagy közvetlen állami támogatás.

A közvélemény csodálatos közönyösséggel nézi ezt a fontos problémát, sőt szinte divattá lett azok kipellengérezése, akik nyereséges gazdasági tevékenységet próbálnak kifejteni, viszont favorizálása azoknak, akiknek sikéiül elhódítani egy darab gazdasági területet a rentabilitásra alapított vállalatoktól, az adózóktól. Eötvös idézi „Gondolatai“ közt Pascalnak e mondását: „Élvezet a vihartól hányt sajkán ülni, ha tudjuk, hogy az elveszni nem fog.”^{cc} így érezheti magát egy olyan vállalat vezetője, kinek a rentabilitásra nem kell tekintettel lennie és emellett még az a nimbusz is övezi, hogy ő altruista tevékenységet fejt ki, szemközt azokkal a másodrendű egyénekkal, akik a gazdaságosságra, a profitra is kénytelenek nézni.

Hogy a körülmények által nem indokolt szubvenciók milyen felesleges terheket jelentenek a világgazdaságra, erre jellemző példa Orient Steam Navigation Company elnökének következő fejtegetése:

Az Amerikai Egyesült Államok adófizetőinek a kereskedelmi hajózás támogatása 1920-tól kezdődő 12 év alatt kamatok számítása nélkül 600 millió £-jébe került. Hogy ez a szám mit jelent, azt abból láthatjuk, hogy az amerikai adófizető meg akarván akadályozni adósait abban, hogy hajózással tegyenek eleget kötelezettségeiknek, olyan összeget áldozott, amely körülbelül:

tízszor akkora, mint az az árumennyiség, melyet az USA Angliától átlagos évben vásárol,

vagy nyolcszor akkora, mint amibe a Panama-csatorna került, vagy 50 millió ü-gel nagyobb, mint az az összeg, melyet az Egyesült Államok 1932-ig összes háborús adósaiktól kaptak.

Ez a példa nagyon jól mutatja, hogy a politika és presztízs-szemponatok milyen helytelen irányba terelhetik a gazdasági tevékenységet. Az egyik oldalon az amerikai adófizető óriási terheket kénytelen viselni a világgazdaságilag indokolatlan szubvenció fedezésére, a másik oldalon Anglia kénytelen veszteségesen folytatni legrégebbi foglalkozását, a kereskedelmi hajózást.

Azt is jól mutatja ez a példa, hogy a közvélemény mennyire tájékozatlan ezekben a kérdésekben, különösen azokban az országokban, amelyek a szubvenciókat adják, mert mindig van olyan hazafias jelszó, mellyel az érdekelt ezt indokolni tudja.

Véleményem szerint pedig igen fontos volna, hogy a közvélemény minden egyes olyan intézkedésnél, mely nyíltan vagy burkoltan szubvenciót rejt magában avagy a magángazdaság kezéből kivesz és közüzemesít valamely vállalatot, a lehetőségig pontos tájékozódást kapjon, mit nyer az illető intézkedéssel a közösség és viszont mit veszít kiadásában, elmaradó bevételben, vámban, adóban. Ez a tájékoztatás lehetővé tenné, hogy a valódi demokratizmus elveinek megfelelőleg, tehát kellő mérlegelés után történjék a döntés.

Az államháztartás helyzete is abban az arányban javul, amint az előbb láthatatlan budgetnek nevezett elmaradó bevételek valóra válnak, a burkolt kiadások pedig elmaradnak, ha a helyesen informált ország ezt így akarja. Pozitív tudomásom van arról, hogy ennek a láthatatlan budgetnek láthatóvátételére és megjavítására kormányunk a legkomolyabban törekszik és ebben a javulásnak igen fontos tényezőjét látom. Másik lényeges javulás áll elő az államháztartásban akkor, ha a Jegybank vezetősége elérkezettnek fogja látni az időt, hogy a már említett árstabilizációs politikát folytassa a másfél éve tartó defláció helyett, melyet eddig a külföldre való tekintet indokolt. A deflációban az adózók egyik csoportja megy tönkre, az inflációban a másik és csak a valutának, s pénz és hitel mennyiségének oly irányítása vezet a reálisan számító adózó polgárok és ezzel az állam jövedelmének a fokozására, mely egyformán kerüli az inflációt és a deflációt.

Az adóterhek elviselhetetlen súlya inkább következménye, mint oka a pangásnak, tehát alaposan lehet remélni, hogy az imént említett két módon annyira megjavul az államháztartás helyzete, hogy az elképzelhetetlen magasságra emelt kulcsok ismét le lesznek szállíthatók.

Ami végül a pénzforgalmi, különösen devízaforgalmi korlátozásokat illeti: visszafelé tekintve ma már kétségtelen, hogy azok az adós államok, amelyeket azonnal esedékes követelésekkel bíró hitelezők megtámadtak és fizetéseket kívántak tőlük anélkül, hogy egyidejűleg a hitelező államok legalább enyhítették volna áruforgalmi korlátozásait, nem tehettek mást, mint hogy lezárják a pénzforgalmat, hiszen enélkül valutáik katasztrofálisan lezuhantak volna. Anglia még ezt is megkockáztathatta, még az sem biztos, hogy végeredményben jól jár-e vele, de annyi bizonyos, hogy nálunk a zuhanást aligha tudtuk volna megállítani, nem lévén annyi reális és bizalmi tartalékunk, mint Angliának, mely végeredményben mégis hitelező ország. Az is lehetséges, hogy Németország is, mi is, elkéstünk 1931-ben a devizakorlátozások életbeléptetésével, mert ezzel mindkét jegybank devíza helyzete tartósan megromlott anélkül, hogy mást értünk volna el vele, mint a válságnak néhány hónappal való kitolását. Másrésztől lélektanilag mégis helyesebb volt a végsőkig megkísérelni a kötelezettségek teljesítését.

A devizakorlátozások másik indoka az a veszély, hogy a belföldi tőke a külföldre menekül, ha büntetésekkel nem tartják vissza. E részben a helyzet az, hogy kétféle bizalmatlanság áll egymással szemben: az állam bizalmatlan a polgárokkal szemben, mert attól tart, hogy tőkéiket elvonják a belföldi termelés szolgálatából, a polgárok pedig bizalmatlanok az állammal szemben, mert attól félnek, hogy az állam

méltánytalan adóztatással, irracionális korlátozásokkal sérteni fogja jogos érdekeiket. Emlékszünk még arra, hogy a közelmúltban milyen skandalum tört ki Franciaországban, midőn kiderült, hogy a nagy szelvényadó elől milyen nagy összegek menekültek Svájcba.

Véleményem szerint a devízaforgalmi korlátozásokat — ha tapogatózva is — fokozatosan enyhíteni kellene minden olyan országban, mely külföldi hitelezőivel modus vivendiben tudott megállapodni, mert az ú. n. Kapitalflucht nem oly nagy veszély, mint általában vélik, ha nem adnak neki tápot bizalmatlanságot keltő intézkedésekkel.

E részben nálunk sokat várhatunk attól az érvényesülni kezdő elvtől, hogy az export és import terén a valuta ingadozásai kifejezésre jussanak, mert az eddigi eljárás, mely szerint az elszámolás mindkét vonatkozásban a hivatalos árfolyamon történt, sújtotta az exportot és támogatta az importot. A pengő belső vásárlóereje csak igen kis részben függ attól, hogy milyen a dollár hivatalos árfolyama, hiszen a külkereskedelmi forgalom a belső forgalomnak alig éri el 15%-át. Külkereskedelmünk pedig legnagyobb részben kompenzáció útján megy végbe, ahol végeredményben árumennyiségek cseréltetnek árumennyiségekkel.

Összefoglalva a mondottakat:

A világgazdaság fellendülésének legfőbb akadálya annak a nagymennyiségű vásárlóerőnek a magatartása, mely veszteségektől való félelem folytán kivonta magát a termelés és fogyasztás szolgálatából, tehát a világgazdaság szempontjából irracionálisán viselkedik. Ennek az irracionális viselkedésnek a megfelelő ellenszere nem lehet a defláció, mert ezzel éppen azt érjük el, hogy a teaurált arany, bankjegyek és a követeléseknek a vásárlóereje folyton nő, a termelés pedig veszteséges.

Minthogy azonban a válság végső oka nem az anyagi javak hiányában, hanem abban rejlik, hogy az emberiség tömeglélektani okokból időlegesen nem használja ki a meglévő lehetőségeket anyagi helyzetének megjavítására, semmi leküzdhetetlen akadálya sincs a fellendülésnek.

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy egyes országok önállóan is mennyiben oldhatják meg saját válság-problémájukat, a hitelező ország szempontjából a válasz az, hogy saját életstandardjának az emelése a helyes út; az adós ország pedig helyezkedjék arra az álláspontra, hogy mindig hajlandó tartozásait a hitelezővel egyetértésben ledolgozni, de amíg ez elől hitelezője elzárkózik, addig teljes joggal rendezkedhetik be olyan áruk termelésére, melyekre vagy önmagának van szüksége vagy amelyeket árucserére fel tud használni.

Ezen az úton elindulva elérhető a prosperitásnak olyan foka, mely nem marad el az 1928. évi — aránylag túrhető — állapot mögött. Azzal tisztában lehetünk, hogy az igazi fellendülés nem várható, amíg a politikai szempontok és a népek gyűlölködése és elzárkózása éreztetik döntő hatásukat a gazdasági életben.

PÖSCH GYULA